

Öwlüyäler: Ýusup Hemedany

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy şahslar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Öwlüyäler: Ýusup Hemedany **Hoja Yusufi Hemedani (Ýusup Hemedany)**

Uly öwlüyälardan biridir. Ady, Ýusuf bin Ýakub Hemedani, Künesi Ebu Ýakubdyr. Ynsanlary hakykata çagyran, olara dogry ýoly görkezip, hakyky saadete gowuşdyran we özlerine-de «Silsile-i aliye» diýilip at berilen uly alym we welileriň sekizinjisidir. 440-njy (m.1048) ýylda Hemedanda doguldý. 535-nji (m.1140) ýylda Hyratdan Merwe barýarka ýolda wepat etdi.

On sekiz ýaşyndaka Bagdada gelip, Ebu Ishak-i Shiraziden fykyh ylmyny öwrendi. Yaşynyň kiçiligine garamazdan Ebu Ishak oňa aýratyn üns berdi. Bunuň we beýleki fykyh alymlarynyň derslerine (sapaklaryna) dowam etmegiň netijesinde, Hanefi mezhebinde fykyh we münazara alymy boldy. Yspyhan we Samarkantda, öz döwrünüň meşhur hadys alymlaryndan hadys ylmyny öwrendi. Tasawwuf ylmyny Ebu Ali Farmedi hezretlerinden öwrendi. Onuň söhbetlerine gatnaşyp, bu ylymda özünü kemsiz ýetişdirdi. Abdullah Jüweýni, Hasen Simnani we ýene birnäge uly alymlar bilen görüşip söhbet etdi. Olardan ylym öwrendi.

Altmyş ýyl gowyrak ynsanlara dogry ýoly görkezmek bilen meşgullandy. Yüzlerçe talyp ondan ders (sapak) aldy. Abdullahi Berki, Haseni Endaki, Ahmed Esewi we Abdulhalyky Gonjdwani ýaly uly welileri ýetişdirdi. Bulardan Ahmed Ýesewi, Türkistan tarapa göçüp, ynsanlary irşad edip uly hyzmatlary ýerine getirdi. Ýusuf-i Hemedani bütün dostlaryna, talyby Abdulhalyky Gonjdwaniýe bagly bolmalaryny isleýändigini aýtdy. Özünden soňra bu talyby ynsanlara dogry ýoly görkezdi.

Ýusuf-i Hemedani (r.a.), başda Merw şäherinde bir müdet ýaşap Hyrada gitdi. Hyratda uzak wagt ýaşandan soňra, gaýtadan Merwe gelip ýene bir müdet bu ýerde ýaşady we Hyrada yzyna döndü. Hyratdan Merwe gelýärkä ýolda wepat etdi. Gubury Merw şäherinde ýerleşýär we halk tarapyndan zyýarat edilýär.

Ýusufi Hemedani, Imam-y azama (Ebu Hanife) örän baglydy. Yrak,

Horasan, Maweraünnehr sebtleriniň aýra-aýra şäherlerinde bolup, halka saadet ýoluny düşündirmek bilen meşgullanypdyr. Ylmy, fazileti (işleri) we keramatlary bilen Yslam äleminde tanalypdyr we örän söyülipdir.

Hakyky Yslam alymlaryndan we uly öwülýalardan biri olan Ýusuf-i Hemedani (r.a.)(orta boýly, bugdaýreňkli, hor bir öwliýädy.

Eline näme geçse mäteçlere berer, hiçkimden zat islemezdi. Hemmeleriň göwnüni tapardy. Ynsanlara garşıy ýumşak häsiýetli we merhemetlidi. Ýolda ýörände-de Kurany kerim okardy.

Hoşdud diýilen ýerden jamiýe (metjide) gelýänçä bir hatim çykar, metjidiň gapysyndan, Hasen Endaki we Ahmed-i Ýesewi Hüjresine barýanca Bakara süresini bitirerde. Kä wagt ýüzünü Hemedana öwürer we aglardy. Selman-y Farisi hezretleriniň hasasy bilen sellesi ondady. Her aýyň başynda Samarkant alymlaryny çagyryp, olar bilen söhbet ederdi. Bir tarapdan obalylara we ýanyна gelen herkime diniň kadalaryny dogry öwretjek bolup jan ederdi. Ynsanlar bilen meşgullanmana, olary ýetişdirmek üçin gaýrat sarpetmäne hiç ýaýdanmazdy. Bir tarapdan-da agyrlara we ýaralara derman taýýarlap, herkimiň derdine çäre tapmak üçin elinden geleni ederdi. Böýlelik bilen, maddy we manewi (bedeni we ruhi) näsaglyklaryň tebibiliginı subut ederdi.

Talyplaryna we özünü söýenlere mydama Hz. Pygamberimiziň we Eshab-y kiramyň ýolundan gitmelerini maslahat bererde. Kalbynda bütün mahlukata garşıy çuňňur söýgü bardy. Müslüman bolmadyklaryň (gaýry müslümleriň) öýlerine gidip olara yslamiýeti düşündirerde. Hemme zada sabyr we tahammül (çydamlylyk) eder, heme kişä garşıy söýgi beslärdi. Altyn we kümüşden ýasalan zatlaryň ulanylmasyna ýol bermezdi. Garyplara baýlardan has köp bil baglardy. Zühd eýesidi.

Dünýä ähmiýet we gymmat goýmazdy. Otagynda hasyr, keçe, kündük, iki sany ýasdyk we bir pitiden (gazançadan) başga hiç zat ýokdy. Talyplaryna dört uly halyfalaryň menkibe we faziletlerinden söz ederdi we olar ýaly ahlakly bolmalaryny nesihat ederdi.

Ýusuf-i Hemedani bir gün öz öýünde otyrды. Göwni daşaryk

çykmak isledi. Aslynda Juma gününden başga günlerde daşary çykma adaty ýokdy. Bu isleg örän güçlüdü. Näme üçin gitmek gerekdigiñi welin bilip bilmedi. Merkebine (eşegine) mündi: «Allahü Teala niräk islese o taýyk gitsin» diýip, haýwanyň jylawyny goýberdi. Merkep ony şäherden çykaryp, wadi (çöketlik) tarapyndaky bir metjide eltdi. Ol ýerde bir ýigidiň başyny aşak salyp pikir edýänini gördü. Oňa garaşdy. Bir sagat soňra başyny galdyrdy. Görünüşi haýbatly bu ýigit, Ýusufi Hemedaniniň talyplaryndan biridi. Hojasyna (mugallymyna) şöyle diýdi: «Eý Hojam! Başymda çözüp bilmekim bir müşgil mesele bar. Siziň geleniňiz gowy bolaýdy. Kelebiň ujyny ýitiripdim.» Ýigit meselesini hojasyna düşündirdi. Hojasam oňa gaýgydan gutular ýaly edip jogap berdi. Ondan soňra öz talyby bolan bu ýigide şöyle diýdi: «Eý ýigit! Nä wagt gaýga batsaň şähere gelip menden sora! Bu ýere gelmek üçin meni ýadatma!»

Muhýiddin-i Arabi, bu wakany aňladansoň şöyle diýdi: «Sadyk bir talip, dogryçyllygy we yhlasy bilen, hojasynyň öz ýanyna hereket etdirip gelmesine güç ýetirip biler.»

Bir gün, Hemedandan bir zenan, aglap Ýusuf-i Hemedanynyň huzuryna geldi we şöyle diýdi: «Oglumy Bizanslylar (Rumlylar) ýesir alypdyrlar.» Zenana: «Sabrediň» diýdi. Zenan: «Sabretmäne takatym galmary» diýdi. Bundan soňra Ýusuf-i Hemedani hezretleri: «Ýa Rabbi, bu zenanyň ogluny ýesirlikden boşat. Gynanjyny şatlyga öwür!» diýip doga etdi. Zenan öýüne gelende ogly öňünde otyrды. Geň galdy. Ogluna: «Düşündir balam! Bärik nädip geldiň?» diýdi. Ogly: «Az öňräk Stambuldadym. Aýaklarym baglydy. Başymda ýasawul bardy. Birden bir adam geldi. Meni alyp göz açyp ýumasý salymda bu ýere getirdi» diýdi.

Ýusuf-i Hemedani hezretlerine, yslam alymlarynyň we ýol görkezijileriň azalyp ýok bolan wagty näme etmek gerek? Diýip soralanda, şöyle diýdi: «0 wagt, her gün o uly alymlaryň ýazan kitaplaryndan bir bölüm okaň.» Özünde, sansyz keramatlar we faziletler toplanan Weliýý-i kamil bir alymdy. Keramatlaryň iň ulularyndan biri: Allahü tealany tanamak ýolunda örän uly dereje we makamlara (mertebelere) eýe bolan, Abdülhalyk-y Gonjdüwani ýaly uly bir weli ýetişdirmesidir.

Ýusuf-i Hemedani (r.a.) hakynda terbiýesiz sözler aýdyp, ony garalaýan biri bardy. Bu ýagdaýy eþiden wagty Ýusuf-i Hemedani hezretleri gynandy we: «Ýakynda jezasyny çeker» diýdi. Birnäçe gün içinde o adam, garakçylar tarapyndan öldürildi.

Bir gezek Ýusuf-i Hemedani (r.a.) ynsanlara wagyz edýärkä iki kişi gelip: «Gepleme! Ýalňyş zatlar aýdýarsyň» diýdiler. «Asyl siz geplemäň. Size diri diýilmmez» diýdi. O iki kişi şol wagtyň özünde, duran ýerinde öldi.

Nejibüddin Shirazi atly bir alym şöýle gürrüň berýär: «Bir wagytlar öwlüýä zatlaryň sözlerinden birnäçe bölek elime geçipdi. Okadym. Maňa örän gowy täsir etdi. Bu sözü yzarladym. Kimiň sözüdir. Bundan başga eserleri barmydyr. Bu zaty tapaýynda öňünde dyza çökeýin diýdim. Bir gije düşümde, haýbatly, peşeneli, ak sakgally, nurana bir zatyň öýümize girenini gördüm. Gelşi ýaly täret kylynýan ýere gitdi. Täret kyljakdy. Ak kaftan geýinipdir. Kaftanyň üstüne iri hat we altyn suwy bilen Aýet-el-kürsi süresi baştan soňa çenli ýazylypdyr. Men onuň yzyndan gitdim. Kaftany çykaryp maňa berdi. Bu kaftanyň aşagynda has-da göz gamaşdyran ýaşyl reňkli ýene bir kaftan bardy. Buňada öňki ýaly hat we altyn bilen Aýet-el-kürsi süresi ýazylypdyr. Onyda maňa berdi. «Men täret kylýançam bulary sakla!» diýdi. Täret kyldy we: «Bu iki kaftandan haýsyny islešeň saňa bereýin» diýdi. Ikiside meniň üçin gymmatlydyr diýdim. Ýaşyl kaftany maňa geýdirdi. Agyny-da özi geýdi. Soňra: «Meni tanaýarmyň? Men, tapyp okan sözleriň ýazan adam. Sen ony isleýärdiň. Men Ebu Ýakub Ýusuf-i Hemedani. Oňa, ýagny o tapyp okan sözleriňe Zinet-ül-haýat diýip at goýdum. Bundan başgada Menazil-üs-salikin we Menazil-üs-saýirin ýaly söýülen eserlerimde bardyr.» diýdi. Oýanamsoň örän begendim. Oňa bolan muhabbetim (söýgim) has-da artdy.

Ibni Hager-i Mekki hezretleriniň Fetawa-i hadisiýye atly eserinde aňladylyşyna görä, Ebu Said Abdullah we Ibn-üs Sakka we Seýýid Abdulkadir-i Geýlani ylym öwrenmek üçin Bagdada geldiler. Abdülkadir-i Geýlani hezretleri o wagtlar örän ýaşdy. Hoja Ýusuf-i Hemedani hezretleriniň, Nizamiýe Medresesinde wagz edýänligini eşidipdiler. Bular, ony zyýarat etme karary kabul etdiler. Ibni-üs-Sakka: «Oňa jogap berip

bilmejek soragyny sorajak» diýdi. Ebu Said Abdullah: «Menem bir sorag sorajak. Göreliň jogap berip bilermikä» diýdi. Ýaşynyň kiçiligine garamazdan örän uly edep-ekrama eýe bolan Abdülkadiri Geýlani de (r.a.) «Allah saklasyn. Meniň oňa sorag soramana hetdim ýokdur. Diňe huzyrynda garaşaryn, ony görmek şerefine gowuşaryn we berekedimi artdyraryn» diýdi. Soňunda Ýusuf-i Hemedani hezretleriniň ýanyna bardylar. O wagt Ýusuf-i Hemedani hezretleri ol ýerde ýokdy. Bir sagat töweregi soňra geldi. Ibn-üs-Sakka tarap dönüp, «Eý Ibn-üs-Sakka! Diýmek maňa jogap berip bilmejek soragyň sorajakdyň. Seniň soramak isleýän soragyň şudur. Jogabyda şöýledir. Görünüşe görä sen küpure girjek bolýaň» diýdi. Soňra Ebu Said Abdulla tarap dönüp: «Senem maňa bir sorag sorarsyň we görersiň men o soragyň jogabyny örän göwnejaý bererin. Seniň soramana niýet eden soragyň şudur. Jogabyda şöýledir. Emma, edepsizlik edeniň üçin, seniň ömrüň gam-gussa bilen geçer» diýdi. Soňra Abdülkadir-i Geýlaniye (r.a.) dönüp oňa ýakynlaşdy we: «Eý Abdülkadır! Bu oňat edep-ekramyň bilen, Allahü tealany we Resulyny razy etdiň. Men seniň Bagdatda bir kürside oturanyň, örän uly ylymlar aňlatýanyň we: «Meniň aýagym, bütin öwlüýälaryň boýunlarynyň üstündedir» diýeniň görýärin. We men, seniň zamanaňdaky bütün öwlüýäny, seniň özlerinden üstünligiň garşysynda boýunlary egik ýagdaýda görýärin » diýdi we gözden gaýyp boldy. Ony soňra görmediler.

Aradan uzyn ýyllar geçdi. Hakykatdanda Abdülkadır-i Geýlani (r.a.) yetişdi. Döwrün-de ýaşan öwlüýälaryň iň üstünü, baştäji boldy. Örän ýokary dereje we mertebelere (makamlara) gowuşdy. Ynsanlardan we uly zatlardan herkim gelip, mübärek söhbetlerinden peýdalanyardylar. Bir gün beýik bir kürsüde oturyp wagz edýärdi. Şeýle diýdi: «Meniň aýagym, bütin öwlüýälaryň boýunlarynyň üstündedir.» O döwürde ýaşan bütün öwlüýälar onuň özlerinden üstünligini kabul edýärdiler we üstünligine boýun egýärdiler. Bu ýagdaýlar orta çyktyk-ça, Hoja Ýusuf-i Hemedani hezretleriniň birnäçe ýyl mundan öň keramaty bilen habar beren hakyatlary da orta çykýardy. Ibn-üs-Sakkadan habar alsak: o Ýusuf-i Hemedani (r.a.) bilen aralarynda bolup geçen o wakadan soňra, şeri (şerigat)

ylymlary bilen meşgullandy. Örän ýakymly we labyzly geplärdi. Şan-şöhrady döwrüniň soltanyna baryp ýetdi. Sultan ony Bizansa (Ruma) ilçi edip iberdi. Hristiýanlar onuň bilen örän ýakyndan gyzyklandylar. Soňunda olaryň aldawyna düşüp hristiýan boldy. Bu wakany gürrüň beren zat şeýle diýýär: «Bir gün ony gördüm. Ýarawsyzdy. Ölumiň öň ýanyndady. Men ýüzüni kybla öwürdim. O başga tarapa öwürdi. Gaýtadan kybla öwürdim. O ýene başga tarapa öwürdi we şol ýagdaýda öldü».

Ebu Said Abdullaham şeýle diýýär: «Men Şama (Damask) geldim. Wagz etdim. Ömrüm her dürli kynçylyklar bilen geçdi. Yusuf-i Hemedani hezretleriniň üçümüz barada aýdanlary aýdyşy ýaly orta çykdy.»

El-Müşerre-ir-rewi atly kitabyň ýazyjysy Jemaleddin Muhammed bin Ebi Bekr el-Had-rami eş-Şafii (r.a.) şeýle diýýär: «Bu menkybe köp sanly rawy tarapyndan rowaýat edilenligi sebäpli sözleri üýtgeşik-de bolsa, manysy agyzdan agza geçirip ýaýylan menkybedir. Allahü tealanyň öwlüýä zatlaryny inkär etmäne ýürek edenler, neüzü billah, Ibn-üs-Sakkanyň başyna gelenleriň öz başyna gelmesinden gorkmalydyrlar. Öwlüýä hakynda edepsizlik etmesiniň, ylym we emeliniň köplüğine garamazdan Ibn-üs-Sykkany soňsuz bela-betere duçar edenligi, Behjet-ül-Musannifede Abdulkadir-i Geýlani hezretleriniň menkybeleri aňladylanda ýatlanyp geçilýändir.

Ebu Ali Dekkak

Nişapurda ýetişen uly öwlüýälardan biridir. Ady Hasan bin Muhammed, lakamy Ebu Ali Dekkakdyr. Döwürdeş alymlarynyň baştutanydyr. Öz döwründe ýaşan öwlüýälaryň birnäçesi bilen görüşüp söhbet etdi. Ebül-Kasym Nasrabediniň talyby we Ebül-Kasym Kuşeýriniň gaýynagasy we ussadydyr. 405 (m.1014) ýylynyň Zilkade aýynda Nişapurda ýogaldy. Geplände örän düşnükli we owadan gürlärdi. Ynsanlaryň dünýä we ahyret saadetleri üçin ýol görkezen gymmatly sözleri bardyr. Her ýyl bir ülkä gidip, o ýerde ýasaýan ynsanlara wagzy-nesihat eder, soňrada yzyna Nişapura dönerdi. Üüreginde, Allahü Tealaýa garşı çuňňur söýgi beslärди. Fykyh, tefsir, hadys we beýleki ylymlaryň alymydy. Sözleri ýureklere täsir edýän, keramatly we beýik mertebeli

welidir.

Günleriň birinde bir adam, tewekkülüň nämeligini soramak üçin, Ebu Ali Dekkak (r.a.) hezretleriniň mejlisine geldi. İçerik girenden soň Ebu Aliniň başyndaky gymmatly sellä gözü düşdü. Bu selläni göwnü meýletdi (isledi). Şol wagt Ebu Ali hezretleri gelen adama tarap döndi we şeýle diýdi: «Tewekkül, Allahü teala bil baglamak we onuň-munuň sellesine göz dikmezlikdir» diýdi. Soňra sellesini çykaryp o adama sowgat etdi.

Bir adam gelip, Ebu Ali hezretlerinden ulularyň söhbetlerini diňlemegiň peýdalaryny sorady. Şeýle jogap berdi: «Bunuň iki peýdasy bardyr. Birinjisi»(eger diňlän adam ylym öwrenmek isleýän bolsa, Allahü Teala we Onuň dinine garşy söygisi, baglylygy we söhbediň berekedi bilen ylmy artar. Ikinjisi(diňlän adamda men-menlik we ulumsylyk ýaly häsiýetler bar bolsa bu häsiýetleri ýok bolar. Yslamy we edep-ekramy artar. Ruhy taýdan ýokary derejelere çykar».

«Erkinlik nämedir» diýip soran bir adama: «Eger sen nebsiňe uýan bolsaň, nebsiňem dünýäden hantama bolsa, onda sen, nebsiň hyzmatkärisiň» diýdi.

«Fütüwwet nämedir» diýip soranlarada: «Fütüwwet, Hezreti Pygamberimiziň gowy ahlaklaryndan biridir. Bunuň üçin magşar günü herkim: «Men! Men! diýende O: «Ymmatym! Ymmatym! Diýip ýalbarjakdyr» diýdi.

Ebu Ali Dekkak hezretleriniň tüçjar baý bir talyby bardy. Bu talyp günleriň birinde nähoşlady. Hojası ony görmäne gitdi. Talybyna: «Nädip näsagladyň» diýip soranda talyby oňa: «Tehejjüd (gije okalýan namaz) üçin turupdym. Täret kylmak üçin taýýarlanýarkam arkam gyzyp giden ýaly boldy. Erbet bir agyry peýda boldy. Humma (birdürlü näsaglyk) boldum» diýdi. Bu sözleri diňlän Ebu Ali Dekkak: «Balam! Başy agyrýan bir adamyň aýagyna derman çalanyň bilen onuň näsaglygy geçmez. Seniň birinji etmeli işiň ýüregiňdäki dünýä malyna bolan söygini ýok etmekdir. Birinjini goýup başgasyna hyýallansaň peýda tapmarsyň. Bütin etjek işleriň rugsat alyp etseň peýda taparsyň.» diýdi.

Ebu Ali Dekkaka: «Ömrüňizde haýsydyr bir waka gaty gynanyp

puşman bolduňyzmy?» diýen birine «Bir wagtlar giň bir sähreda ýolomy ýitiripdim. Gaty suwsapdym. Ýoly tapan wagtyň garşyma bir esger çykdy. Maňa içer ýaly suw berdi. Bu içen suwumyň halallygyndan şübhelenýärin. Bu sebäpli otuz ýıldan bări göwnümden güman gidenok. O suwy içenime puşmanlygym henizem dowam edýär» diýdi. «Hojasyna garşy çykanyň ýagdaýy nähili bolar» diýip soran birine: «Kimde-kim hojasyna garşy çykmak üçin ýurekden niýet etse, onuň ýolunda ýöräp bilmez. Beren sözünü tutmadık adam bolar. Bu sebäpli toba etmek o adam üçin wajypdyr. Ussadyna garşy biedeplik edenler üçin bolsa toba ýokdyr.» diýdi. Ömrünүň soňlarynda aýdan çuňňur manyly sözlerine, öňde baryjy talyplaryndan diňe käbirleri düşünip bilýärdi.

Wepat edenden soňra Ebil-Kasym Kušeýri düşünde onuň aglanyny gördü. «Näme üçin aglaýarsyňz? Täzeden dünýä gelmek isleýän ýaly görünýärsiňz» diýende, Ebu Ali Dekkak: «Dogry aýtdyňz. Täzeden dünýä gelmek isleýärin. Yöne dünýälik işler üçin mejlis gurup akyl satmak üçin däl. Mynasyp geýinip, hasamy elime alyp, ýadaman-ýaltanman gapy-gapy gezmek we ynsanlara: «Düýbü çürük işler etmäň. Allahü tealanyň emirlerini ýerine getiriň. Gadagan eden hereketlerinden gaça duruň. Ahyrete taýarlanyň» diýmek üçin. Ine men şunuň üçin aglaýaryn» diýdi. Ebu Ali Dekkak hezretleri wepat edenden soňra bir adam ony düşünde gördü. Gaty inli bir syrat köprüsinden geçip barýardı. «Ussadym! Syrat gyldan ince, gylyçdan kesginmikä diýyärdik. Bu näme boldugy» diýip sorady. «Bu söz dogrydyr. Emma, üstünden geçýän adama görä üýtgar. Kim dünýäde arkaýyn gezse (Allahü Tealanyň emirlerine boýun egmese) bärde dar bir köprüden geçer. Dünýäde Allahü Tealanyň emirlerini doly ýerine getirenler bolsa bärde giň bir köprüden geçer» diýdi. Ölenden soňra Ebu Bekr Saýrawi atly talyby şeýle gürrüň berdi: «Hojamyň mazaryna zyýarata gitdim. Mazarynyň başujynda uklap galypdyryn. Düşümde mazar açyldy. İçinden hojam çykdy. Howada uçýardы.» Ussadym! Niräk barýarsyňz?» diýdim. «Ruh äleminiň üstünde meniň üçin bir kürsü guruldy. O ýerdäkilere söhbet etmäne baryan» diýdi.

Ebul-Kasym Kušeýri şeýle aňladýar(Bir adam ýanyma aglap

geldi. «Näme üçin aglaýarsyň» diýdim. Düşümde kyýamat gopanyny we özümiň jähenneme äkidilenimi gördüm. Meni äkidip barýanlara: «Meni jähenneme äkitmäň. Çünkü men Ebu Ali Dekkak hezretleriniň talyby.» Diýdim. Bu sözümi eşidip: «Ebu Ali Dekkanyň talyby bolsa ony jennete äkidiň» diýdiler. Ebu Ali Farmedi öz döwrüniň iň uly öwlüýädygyna garamazdan şeýle diýdi: «Kyýamat günü azapdan gutulmak üçin, «Men Ebu Ali Dekkanyň atdaşydyryň» diýmekden başga çärem ýokdur.»

Ebu Ali Dekkak (r.a.) şeýle diýdi:

«Özbaşdak ösen ağaç ýaprak getirer. Emma miwe getirmez. Miwe getirsede lezzeti bolmaz. Ynsanam şonuň ýalydyr. Men bu aýdanlarymy özbaşdak aýdamok. Bu aňladan zatlarymy hojam Nasrabadiden öwrendim. O Şibilden, o-da Jüneýdi Bagdadiden öwrendi (r. aleýhim). Biz ulularymyza ullakan hormat goýardyk. Hojamyň huzuryna gitjek wagtyň gusül (boýdan başa ýuwnup täret kylmak) alyp ondan soňra giderdim.»

«Ýa Rabbi! Biz amal depderimizi günä bilen garaladyk. Sen saç-sakalymyzy gün bilen agartdyň. Eý agy we garany ýaradan Allahym! Lütfuň we fadlyň bilen günälerimizi bagışla.»

«Jähennemden gorkup ýa-da Jenneti isläp toba etmek mümkün däldir. Allahü Teala Bekara süresi 222-nji aýeti kerimesinde mealen, «Hakykatdan-da Allahü teala toba edenleri söyer» diýýär. Bu söygä gowușmak üçin toba etmek gerekdir. Allahü tealany çyn ýürekden tanap oňa göwün berseň, injalykly we şat bolarsyň.» «Hojasynyň gapysynyň süwsesi bolmadyk adam, hakyky aşyk däldir.»

«Yhlas(ynsanlary özüňe çekmek, olary özüň bilen gyzyklandyrmaç üçin dälde, amallary diňe Allah üçin ýerine getirmekdir. Dogrulyk bolsa(eden amallaryňa (ybadatlaryňa) buýsanmazlygy üçin öz nebsiň öňini almakdyr. Bu sebäplide yhlasly kişilerde gözboýagylyk, dogryçyllarda-da özüne göwniýetijilik ýokdur.»

«Sydk(ynsanlara garşıy bolşuň ýaly görünmek ýa-da görnüşiň ýaly bolmakdyr».

«Allahü teala Dawud aleýhisselama wahedip: «Meni isleýän birini gören wagtyň, oňa hyzmatkär bol» diýdi.

«Allahü tealanyň emirlerine uýmakda kemçilik goýberen we bu

sebäplide Allahü teala ýakynlyk nygmatyndan mahrum bolan ýaltalaryň aýaklaryna hor-homsylyk bukagasy baglanar (tegmili basylar). O ynsanlar Kurbdan (Allahü teala ýakynlykdan) uzakdyrlar.»

«Ulularyň huzuryndan kowulmaklygyň sebäbi, biederiplikdir.»

«Başgalar ýaly geýin, olaryň iýenini iý ýöne, kalbyň olaryňkydan tapawutly bolsun.»

«Allahü teala giden ýolda, ýüregi ýaraly, gam-gussaly ynsanlar beýlekileriň ýyllaryň dowamynda geçirip bilmedik ýollaryny bir aýda geçerler.» Hezreti Pygamberimiz (sallalahü aleýhi we sellem) «Allahü teala bütin dertli gullaryny söýyändir» diýdi.»

«Hakyky toba(toba, inabe we ewbe şeklinde üçe aýrylyandy. Jähennem azabyndan gorkup, eden günäleriň puşman etmek tobadyr. Jennetdäki nygmatlara gowuşmak umydy bilen günäleriň puşman etmek inabedir. Bular bilen baglaşyksyz, ýagny Allahü teala emr edeni üçin günäleriň puşman bolup toba etmek bolsa ewbedir.»

«Haris-i Muhasibi (r.a.) halallygy şübheli bir nahara el uzadanda, barmagynyň ujundaky bir damary derrew çişerdi we naharyň şübheliligi orta çykardı».

«Sükut (dymmak) uly edeplerden biridir. Allahü teala Araf süresi 204-nji aýeti kerimesinde mealen şeýle diýýär: (Kuran okalan wagty derrew ony diňläp başlaň we dymyň. Merhemet edilmegiňiz mümkün)»

«Bir gezek Merw şäherinde çalarak näsagladym. Nişapura dönmine niýetlendim. Bu pikirleriň arasynda uklap galypdyryn. Düşümde biri maňa: «Bu diýardan aýrylmagyň mümkün däl. Jynlaryň bir jemagaty söhbетleriň örän haladylar. Olar seniň ders berýän mejlisine gatnaýarlar. Olaryň söhbetlerinden peýdalanmana dowam etmeleri üçin, seniň bärde galmaň gerek» diýdi.

«Ebu Amr-y Bikendi bir ýerden geçirip barýardy. O ýeriniň halky bir ýaş ýigidi özlerini birahat edenligi üçin kowup çykarjak bolýardylar. Ýaş ýigidiň ejesiligi bildirip duran bir aýal bolsa aglaýardy. Ebu Amryň bu aýala nebsi agyrdy. Özüne goýulan hormat üçin bu ýigidi bir gezeklikçe bagışlamalaryny, egerde ýene biyঞjalyk etse derrew çykarmalaryny isläp adamlara

ýüzlendi. Adamlar Ebu Amryň hormatyna ýaş ýigidi goýberdiler. Bir wagytan soň Ebu Amr ýene şol erden geçip barýarka, o aýalyň ýene aglaýanyny gördü. Sebäbini soranda ýaş ýigidiň ölendigini aýtdylar. «Ýagdaýy düzeliipmidi» diýip sorady. Aýal şeýle aňlatdy: «Janyny berjek wagty meni ýanyna çagyrdy we şeýle diýdi. Ölen wagtym bu habary hiç kime eşitdirmə. Olary biynjalyk edipdim. Jynazama gelmezler we meni näletlärler. Men eden işime puşman boldum. Köp gözýaş dökdüm. İnşallah Rabbim meni bagışlar. Senem meniň üçin Alla-hü tealadan doga-dileg et. Meni gabra ýerleşdireniňden soň, üstüne «Bismillah» diýip ýazylan şu ýüzügimem ýanyma goý. Depn edip bolanyňdan soňam meni bagışlamasy üçin Alla-hü tealadan doga-dileg et» diýdi we wepat etdi. Men wesýetini bolşy ýaly ýerine ýetirdim. Mazarynyň başyndan aýryljak wagtym mazardan oglumyň sesini eşitdim. «Enejan! Öye gidiber. Özüňi rahat tut. Meniň üçin gyanma. Indi men keremli Allahü teala gowuşdym» diýärdi.». «Sabr edenler dünýäde we ahyretde uly saadete eýe bolandyrlar. Sebäbi olara, Alla-hü teala bilen bile bolmak ýaly uly bir nygmat garaşýar. Sabyr, takdyra teslim bolmakdyr. Takdyra garşy çykmažlykdyr. Edepsizlik edip başyňa düşen kynçylyklary aňlatmak, sabyrsyzlyk bolar».

«Günleriň birinde bir wezir, patşanyň huzurynda durka, ýanyndaky hyzmatkärleriň birinden çukan sesi eşidip oňa bakdy. Patşa weziriniň özüne üns bermän başka bir ýere bakýanlygyny gördü. Wezir patşanyň özüne seredýänligini bildi. Emma başga tarapa seredenligi üçin patşa ýalňyş pikir edäýmesin diýip, o tarapdan ýüzüni sowmady. Bu wakadan soňra wezir, patşanyň huzuryndaka dowamly bir ýerik serederdi. Patşa bu ýagdaýy weziriň häsiýetidir diýip çakladı. Weziriň gözüniň çasyran bolup biljekdigini pikir etdi. Allahü tealanyň ýaradan bir mahlugynyň, özü ýaly bir mahluk öňünde nähili ätiýaçly hereket edýänligini görüp, ähli zady we şol sanda edep we gorkyny ýaradan Allahü tealanyň huzurynda nähili ätiýaçly hereket etmek gerekdigi pikir edilmelidir».

«Razylyk(başa gelen belalara garşy çykmažlyk däldir. Razylyk(Allahü tealanyň hökmüne, takdyryna garşy çykmadan boýun bolmakdyr.»

Bir talyp hojasyndan: «Ussadym! Bir adam Allahü tealanyň özünden razylygyny ýa-da närazylygyny bilermi?» diýip sorady. Hojasy şeýle jogap berdi: «Öz ýüregini diňlär. Ýüregi Allahü tealadan razy bolsa, Allahü tealanyňda özünden razylygyna göz yetirer.»

«Bir wagtlar gözüm agyrypdy. Bir näçe günläp uklap bilmedim. Bir gün ir bilen uklap galypyrym. Bir adam maňa: «Allah öz guluna ýetmezmi?» (Zümer-36) mealendaky aýeti kerimäni okap berdi. Men oýandym. Gözlerimiň agyrysy pyçak bilen kesilen ýalydy. O wakadan soňra hiç wagt gözüm agyrmadı.»

«Her ynsanyň göwresinde ýüzlerce damar bardyr. Bu damarlaryň hemmesi hezreti Pygamberimiziň Eshaby kiramyna garşy söýgi besleyän bolsa, içinden diňe birinde Eshaby kiramdan birine garşy duşmanlyk we söýgisizlik bar bolsa, ölüm wagty emir geler we o bir damardan janyny alarlar. O damaryň bozuklygy sebäpli dünýäden imansyz gider».»

Öljeğ wagty üç zady nesihat berdi: «1) Juma günü gusül (boý täreti) alyň. 2) Her gün aşsam ýatmankaňyz täret kylyp ýatyň. 3) Nähili ýagdaýda bolsaňyzam Allahü tealany ýatlaň.»

Muhammed Bin Said Ibni Ebil-Kady

Taryh, hadys, usul we Şafii fykyh alymydyr. Lakamy, Ebu Ahmetdir. Ady Muhammed bin Said bin Muhammed bin Abdullah bin Ebil-Kadidir. Näçinji ýylда doglany belli däldir. Asly Horezimlidir. Ibn-i Ebül-Kadi we İmam-ül-kebir lakamlary arkaly tanalýandır. 346-njy (m.957) ýylда wepat etdi.

Babalary we atasyda alymdyr. Muhammed bin Said ibni Ebil-Kadi başda maşgala agzalaryndan ylym öwrendi. Ebu Ishak Merwezi we Sirafiden ders almak için Yraga gitdi. Uzak wagtlap Yrakda ýaşady we o ýerdäki alymlardan ylym öwrendi. Soňra Horezme yzyna döndi we uzyn ýyllar talyplaryna ders berdi. Dinde we ylymda belent mertebelere çykdy. Özünden öň ýaşap geçen yslam alymlarynyň ussularyny, içtihad we fetwalaryny (İçtihad(alymlaryň çykaran dini hökümleri. Fetwa(bir herekediň dine uýup-uýmadıgy hakynda Yslam alymlary tarapyndan berilen jogap.) örän gowy öwrenipdi. Hemme agzalary alym bolan Kadi maşgalasynyň iň üstünü, fykyh ylmyny iň gowy bilyäni we iň

jomardydy. Ömrüni soňlap barýarka, 342-nji (m.953) ýylда Mekgä gitdi. Haremeýnede ybadat etmek we Yslam äleminiň her ýerinden gelen alymlar bilen söhbet etmek üçin, wagtlap Mekgede boldy. Yzyna dönen-de Bagdada degip geçdi. Bagdat halky we alymlary oňa uly hormat goýdular. Bagdatda ýaşap özlerine ders bermesi üçin köp ýalbardylar. Emma o, watanyana dönmek isleýändigini aýdyp o ýerden aýryldy.

Horezmde we giden ýerlerinde ynsanlara dogry ýoly görkezdi. Köp sanly talyp ýetişdirdi. Ähli ynsanylaryň Yslamyýeti öwrenip kadalaryny ýerine ýetirmeleri we Jähennem azabyndan gutulmalary üçin gaýrat sarp etdi. Talyplarynyň hiç hili päsgel bilen garşylaşman dinlerini öwrenmelerini isleýärdi. Şu sebäplide talyplarynyň bütin iýip-içgi çykajalaryny özi töleýärdi. Talyplarynyň käbirleri şulardyr(Ebu Said Karabisi, Ahmed bin Muhammed bin Ibrahim bin Kattan, öz oglы we yzyny dowam etdirijisi Ebu Bekr Abdullah. Talyplaryndan Ebu Said Karabisi: «Hojam Ebu Ahmed ibni Ebil-Kadi Mekgä gidende, düye we ýabany eşegiň üstünde namaz okalmagyna alymlaryň garşy çykýandyklaryny öwrendi we Horezimdekä bu şekilde okan namazlarynyň ählisini täzeden okady. Hadys ylmy taýdan özüne bil baglap boljak bir alymdy. Talyplaryna mydama göz-gulak bolardy. Öz emläginden olara paýlardy. Örän duýgur ýürekliidi. Hemise günälerine toba ederdi we aglardy.»

(Kafi) atly kitabyň ýazyjysy: «Muhammed bin Said uly bir ymamdyr we Horezm topragynyň öwünjidir. O ylymda özi ýaly alymlardan öňdedir. Öz döwrüniň kazylarynyň içinde fakyh ylmyny ondan has gowy bilen we ondan üstün bolan biri ýokdur.» diýip ony öwýär.

O hakda: «Muhammed bin Said kazylyk wezipesini ýerine ýetirenleriň iň mertebelisi. Horezmde kazylaryň iň ulusy we peýdaly we gowy häsiýetleri bolan bir zatdyr» diýilipdir. Buňa meňzeş köp öwgüli sözler aýdylypdyr.

Birnäçeler onuň kowmunyň seýýidiliginı (Pygamberimiziň nesli) beýan edipdirler. Käbirleri o hakynda söz açanlarynda: «Ýusuf bin Ýakup bin Ishak bin Ibrahim ýagny Ýusuf (a.s.) kerim oglы kerim oglы kerim oglы kerimdir. Muhammed bin Said bin Muhammed bin Abdullaham: alym oglы alym oglы alym oglы alym oglы

alymdyr. Atalarynyň ählisi takwa alymlardyr» diýip söz edipdirler.

Ebu Said Karabisi şeýle diýýär: «Muhammed bin Said gizlinlikde köp sadaka berýärdi. Käbir dostlarymyz onuň bütin emlägini sadaka edip paýlandygyny habar berdiler». Gyş möwsiminde garyplar iýere zat tapmadyk wagtlary talybynyň eline pul bererdi we oňa: «Derýa doňan wagty jeňele git. Derýanyň gyrasynda dur. Maşgalasyny eklemek üçin arkasy bilen odun daşaýan gücsüzlere bu pullary paýla» diýerdi.

Şafii mezhebinin önde gelen alymlaryndan biri olan Muhammed bin Ebil Kadi hezretlerini bütin ynsanlar söýüp hormatlardylar.

Wepat eden wagty köp adamlar gynanç bildiren mersie (şygyrlar) ýazdylar. Şygyrlardan biri şeýledir:

«Ynsanlar, din üçin aglanlar bu alym zat üçin aglasynlar. Çünkü ynsanlaryň söýgülü ýol görkezijisi Muhammed bin Said topraga girdi. Muhammed bin Saidi ýitirmek bilen onuň üstün häsiýetlýerinide ýitirdik. Sen Muhammed bin Said el-Kadi ýaly uly alymlara meňzejek bol. Olar garaňky gjede parlaýan yşyk ýalydyr. Olar bu diniň diregleridir. Olar üstün ýasadylar we üstün öldüler. Olara hiç bir erbetlik ýanaşyp bilmedi.»

Fykyh ylmy hakynda kitap ýazanlaryň ilkinjilerinden biri olan Ebu Ahmed ibni Ebil-Kadi, «Hawi» we «Amd» atly kitaplaryň ýazyjysydyr. «Hawi» atly kitabyny Ebu Ibrahim Müzeniniň «Jati-ül-kebir» atly kitabyna esaslanyp ýazdy. «Amd» atly eserini bolsa 342 (m.953) ýylynda Mekgeden gelýärkä Bagdatda ýazypdy. Imam-y Mawerdi we Furani «Hawi» we «Amd» atly kitaplaryny atlaryny Ibn-i Ebil-Kadiniň eserlerinden aldylar.

Kitab-ül-hidaýede Şafii mezhebinin fykyh usuly hakynda ýazylan peýdaly kitapdyr. El-Kafi atly eserinde bolsa Horezm taryhy ýazylandyr. Segsen toma ýakyn uly bir eserdir. Bu kitaplarynda Horezm taryhyny we bu topraklarda ýaşap geçen öwlüýä we alymlary aňladypdyr. Şemseddin Muhammed bin Zehebi bu kitaby gysgaldypdyr.

Er-Reddü alel-muhalifin we başgada ütgeşik meselelerde ýazylan köp sanly risaleleri bardyr. (Risale(gysga çaply kitap. Makala.)» Taryhy şahslar